

مهندسی مالی و قراردادهای اسلامی

مؤلف: سید علی حسینی، طریق اله خان

ترجمه: مؤسسه موج

دفتر مطالعات اقتصادی

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

مهندسی مالی و قراردادهای اسلامی / به کوشش منور اقبال، طریقاله خان؛ مترجم پرویز قاسمی، آریتا گل زاده قشلاقچایی. - تهران: مجلس شورای اسلامی، مرکز پژوهش‌ها، ۱۳۹۱.

۲۷۰ ص. - (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی؛ ۱۳۹۱/۱۰۵)

ISBN: 978-600-6350-03-5: ۷۰۰۰۰ ریال

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیفا.

کتابنامه.

۱. اقتصاد اسلامی - مقاله‌ها و خطابه‌ها. ۲. بانکداری اسلامی - مقاله‌ها و خطابه‌ها. ۳. معاملات (فقه) - مقاله‌ها و خطابه‌ها. ۴. قراردادها - مقاله‌ها و خطابه‌ها. الف: اقبال، منور، ویراستار. ب. خان، طریقاله، ویراستار. ج. مجلس شورای اسلامی. مرکز پژوهش‌ها. دفتر مطالعات اقتصادی. د. مؤسسه مرور وقایع جهان (موج). ه. عنوان.

BP ۲۳۰/۲/م۹

۱۳۹۱

این کتاب ترجمه‌ای از اثر زیر است:

Munawar Iqbal and Tariqullah Khan, *Financial Engineering and Islamic Contracts*, Palgrave Macmillan, New York, 2005.

عنوان: مهندسی مالی و قراردادهای اسلامی

مؤلفان: منور اقبال، طریقاله خان

ترجمه: مؤسسه مرور وقایع جهان (موج)

پرویز قاسمی و آریتا گل زاده قشلاقچایی

ویراستار فنی: محمد سلیمانی

ناشر: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

نوبت چاپ: اول، بهار ۱۳۹۱

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۷۰۰۰۰ ریال

مسئولیت صحت مطالب کتاب با مترجمان است.

کلیه حقوق برای مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی محفوظ است.

فهرست مطالب

۱.....	سخن ناشر
۳.....	پیشگفتار
۵.....	واژه‌نامه لغات عربی
۱۵.....	مقدمه: آشنایی با مهندسی مالی اسلامی
	منور اقبال، طریق‌الہ خان
۱۵.....	۱ مهندسی مالی چیست و محرک‌های آن کدام‌اند؟
۱۷.....	۲ رویکرد اسلامی نسبت به مهندسی مالی
۱۸.....	۲-۱ نظریه اسلامی قراردادها
۱۹.....	۲-۱-۱ حرمت ربا
۲۲.....	۲-۱-۱-۱ احکام تبادل پول
۲۲.....	۲-۱-۲ حرمت غرر
۲۵.....	۲-۱-۳ حرمت میسر (قمار)
۲۵.....	۲-۱-۳-۱ عناصر شانس، ریسک و قرارداد بیمه
۲۸.....	۲-۱-۴ فروش آنچه تحت مالکیت و تملک نیست
۲۸.....	۲-۲ پنج نکته مهم در مهندسی مالی اسلامی
۲۹.....	۳ حیطه مهندسی مالی در تأمین مالی اسلامی
۳۱.....	۴ نمونه‌های مهندسی مالی در تأمین مالی اسلامی
۳۲.....	۴-۱ بانکداری اسلامی
۳۴.....	۴-۲ ترکیب قراردادها
۳۵.....	۴-۳ تبدیل قرارداد
۳۶.....	۵ مضمون کتاب حاضر
۴۳.....	منابع و مأخذ

مسائل فقهی در قراردادهای آتی کالا ۴۵

محمد هاشم کمالی

۴۵	 مقدمه
۴۸	 ۱ بیان موضوع
۴۹	 ۲ قراردادهای آتی و اطاق پایاپای
۵۳	 ۳ مروری بر مطالعات انجام شده
۵۷	 ۴ تحلیل حدیث نبوی
۶۰	 ۵ فروش قبل از تملک (قبض)
۶۴	 ۶ فروش دیون (بیع دین به دین)
۷۰	 ۷ معاملات خنثی کننده
۷۳	 ۸ سفته بازی و قمار
۷۷	 ۹ نتیجه گیری
۷۹	 نقد اول
۸۵	 نقد دوم
۹۱	 منابع و مآخذ

مشتقات کالا: یک تحلیل اسلامی ۹۵

محمد البشیر محمد الامینه

۹۵	 مقدمه
۹۷	 ۱ بررسی متون/ ادبیات موضوع
۱۰۲	 ۲ بازار سلف کالا
۱۰۲	 ۲-۱ سلم و پیمان آتی
۱۰۴	 ۲-۲ استصناع و پیمان آتی
۱۰۴	 ۲-۳ بیع صفت و پیمان آتی
۱۰۶	 ۳ بازارهای آتی
۱۱۰	 ۳-۱ پوشش ریسک، سفته بازی و بازارهای آتی
۱۱۱	 ۳-۲ مفهوم و گستره اختیارات
۱۱۳	 ۳-۳ مزایای اقتصادی اختیارات
۱۱۴	 ۳-۴ خیار شرط، مدیریت ریسک و اختیارات

۴ بیع عربون، مدیریت ریسک و اختیارات	۱۱۵
۴-۱ عربون در کالاها و خدمات	۱۱۵
۴-۲ عربون در معامله سهام	۱۱۷
۴-۳ عربون در سلم	۱۱۸
۴-۴ عربون در استصناع	۱۱۸
۴-۵ عربون جایگزین اسلامی اختیارات	۱۱۹
۵ فروش حق به تنهایی و اختیارات	۱۲۲
۵-۱ حق نزول از وظایف و فروش حقوق	۱۲۵
۵-۲ حق ارتفاق و فروش حقوق	۱۲۵
۵-۳ فروش و تبادل حق تقدم	۱۲۶
۵-۴ دارایی‌های معنوی و فروش حق	۱۲۷
۵-۵ حق اختیار در خیار شرط و حق شفعه به عنوان حقوق دارایی و تبادل آنها	۱۲۷
۵-۶ تبادل حق چانه زنی در خرید کالا	۱۲۸
۵-۷ فروش حق در کنار شوهر خود بدون توسط یکی از همسران	۱۲۸
۵-۸ تبادل برای عدول از حق حضانت	۱۲۹
۶ اختیارات و قمار	۱۲۹
۷ نتیجه گیری	۱۳۱
نقد اول	۱۳۲
نقد دوم	۱۳۵
منابع و مأخذ	۱۳۸
جایگزین‌های شرعی اوراق قرضه دولتی	۱۴۵
عبداللطیف رحیم جناحی	
مقدمه	۱۴۵
۱ احکام شرعی اوراق قرضه دولتی	۱۴۶
۱-۱ اوراق قرضه دولتی و مبنای منطقی آنها	۱۴۶
۱-۲ حکم شرعی	۱۴۷
۱-۳ جایگزین‌های شرعی اوراق قرضه	۱۴۹
۱-۳-۱ سلم	۱۵۰

۱۵۳	۱-۳-۲ صکوک سلم
۱۵۴	۱-۳-۳ اجاره
۱۵۵	۱-۳-۴ صکوک برق
۱۵۵	۱-۳-۵ صکوک مضاربه (قراض)
۱۵۶	۲ نتیجه‌گیری
۱۵۷	پیوست ۱ رأی آکادمی فقه سازمان کنفرانس اسلامی درخصوص اوراق مقارضه
۱۶۲	پیوست ۲ آگهی پذیرهنویسی صکوک سلم در بحرین
۱۶۷	پیوست ۳ آگهی پذیرهنویسی صکوک اجاره بحرین
۱۷۱	امکان استفاده از تأمین مالی سلم در مالزی
	سیف‌الظاهر رسل، حمدان حاج اسماعیل
۱۷۲	مقدمه
۱۷۲	۱ هدف و قلمرو تحقیق
۱۷۴	۲ احکام و شرایط بیع سلم
۱۷۶	۳ نمونه‌گیری و جمع‌آوری داده‌ها
۱۷۸	۴ نتایج تحقیق
۱۷۸	۴-۱ درک شالی کاران درخصوص سلم
۱۸۳	۴-۲ درک بانکداران در مورد سلم
۱۹۰	۵ تأمین مالی سلم: الگوی بانک پرتانیان
۱۹۴	۶ نتیجه‌گیری
۱۹۵	نقد اول
۱۹۸	نقد دوم
۲۰۱	قراردادهای تسهیم بهینه: ویژگی‌ها و تکامل تدریجی
	سامی السوایم
۲۰۲	مقدمه
۲۰۴	۱ مدل
۲۰۷	۱-۱ شرط اولیه
۲۰۸	۱-۲ عدم قطعیت و کارایی

۲۰۸	 انواع عدم قطعیت	۱-۲-۱
۲۱۰	 تسهیم در شرایط اطلاعات متقارن	۲
۲۱۲	 ویژگی‌های نرخ تسهیم	۲-۱
۲۱۳	 محدودیت تأمین‌کننده منابع مالی	۲-۲
۲۱۵	 موارد قطعیت	۲-۳
۲۱۶	 انتخاب مناسب	۲-۴
۲۱۶	 بدهی در شرایط اطلاعات متقارن	۳
۲۱۸	 هزینه ورشکستگی	۳-۱
۲۱۹	 مقایسه	۴
۲۱۹	 سودهای مشترک	۴-۱
۲۲۰	 مقایسه مورد به مورد	۴-۲
۲۲۳	 اطلاعات نامتقارن	۵
۲۲۳	 تسهیم	۵-۱
۲۲۴	 استراتژی حسابرسی تصادفی	۵-۱-۱
۲۲۸	 ویژگی‌های W^*	۵-۱-۱-۱
۲۲۹	 تأمین مالی بدهی	۵-۲
۲۳۱	 مقایسه در شرایط اطلاعات نامتقارن	۶
۲۳۱	 سودهای مشترک	۶-۱
۲۳۴	 مقایسه مورد به مورد	۶-۲
۲۳۵	 تکامل تدریجی تسهیم	۷
۲۴۰	 مقابله به مثل	۷-۱
۲۴۲	 ثبات تکاملی	۷-۲
۲۴۴	 نتیجه‌گیری	۸
۲۴۵	 نقد اول	
۲۵۱	 نقد دوم	
۲۶۸	 منابع و مآخذ	

سخن ناشر

نوآوری‌های مالی در اقتصاد مدرن، نهادها و ابزارهایی را خلق کرده است که از مناسبات اقتصادی و حقوقی خاصی تبعیت می‌کند. این مناسبات و اقتضائات که با اجزای نظام اقتصادی سرمایه‌داری هماهنگی و تطابق کامل دارد در برخی ابعاد با نظام اقتصادی اسلام و احکام و آموزه‌های منبعث از آن سازگار نیست. از طرفی ضرورت پاسخ‌گویی به نیازهای افراد، مؤسسات، شرکت‌ها و دولت‌های اسلامی در بخش تأمین وجوه مورد نیاز برای سرمایه‌گذاری، اهمیت پرداختن به مباحث مالیه اسلامی را بیش‌ازپیش آشکار می‌سازد. به عبارت دیگر جوامع اسلامی از یک سو نیازمند تأمین مالی انواع مختلف طرح‌ها و پروژه‌های اقتصادی‌اند و از سوی دیگر مجاز به استفاده از روش‌هایی نیستند که با اصول اسلامی منافات دارند. این امر موجب شده که طراحی و تدوین نهادها، روش‌ها و ابزارهای مطابق با شریعت مورد توجه اندیشمندان مسلمان قرار گیرد. گروهی از این افراد در دهه‌های اخیر به ارائه راهکارها و پیشنهادهایی درباره نحوه مواجهه با بازارهای مالی و چگونگی رفع اشکالات و آسیب‌های شرعی ابزارهای متعارف اقتصاد سرمایه‌داری پرداخته‌اند، در حالی که گروهی دیگر به دنبال طراحی ابزارهای برخاسته از شریعت بدون وابستگی و الهام از ادبیات متعارف‌اند.

تاکنون کتب و مقالات متعددی در زمینه تأمین مالی، به‌ویژه از منظر بررسی جنبه‌های شرعی قراردادهای و ابزارهای مالی و مدیریت ریسک، در سطح دانشگاهی چاپ شده است که هریک به برخی ابعاد این قراردادهای پرداخته‌اند. اما متأسفانه در متون فارسی به این مباحث کمتر پرداخته شده است. خلأ موجود در چاپ و نشر کتاب‌های

مرتبط با مالیه اسلامی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی را بر آن داشت تا به ترجمه و تألیف کتاب‌هایی در این زمینه بپردازد.

کتاب حاضر که مجموعه‌ای از مقالات در حوزه مالیه اسلامی است؛ به دنبال بررسی برخی قراردادها و ابزارهای مشتقه (از جمله قراردادهای آتی) و تأمین مالی (از جمله سلم، قرارداد تسهیم و اوراق صکوک) می‌باشد. درحالی‌که نیاز به این ابزارها در بازارهای در حال گسترش اسلامی به شدت احساس می‌شود، هنوز مشکلات عدیده‌ای فراراه پیاده‌سازی آنها قرار دارد. این کتاب تلاش می‌کند تا با بررسی همه‌جانبه، برخی اوراق مشتقه را رد و پیشنهادهای جایگزین برای ابزارهای مالی ارائه نماید.

ذکر این نکته ضروری است که مقالات این کتاب مبتنی بر آموزه‌های فقهی اهل سنت تألیف شده و در برخی موارد با نظریات و فتاوی فقهای عظام شیعه تفاوت دارد، اما به دلیل اهمیت موضوع و نوآوری‌های ارائه شده در نوع تحلیل، مطالعه آن به علاقه‌مندان مباحث اقتصاد و مدیریت مالی توصیه می‌شود.

دکتر بهزاد پورسید
معاون پژوهشی مرکز

پیشگفتار

انجمن بین‌المللی اقتصاد اسلامی، مؤسسه پژوهش و آموزش اسلامی، بانک توسعه اسلامی^۱ و دانشگاه بحرین، سازمان‌دهی پنجمین کنفرانس بین‌المللی اقتصاد اسلامی را به عهده داشتند که با حمایت آژانس پولی بحرین^۲ از هفتم الی نهم اکتبر ۲۰۰۳ در منامه، پایتخت بحرین، برگزار شد. مضمون و موضوع اصلی این کنفرانس توسعه پایدار و مالیه اسلامی^۳ در کشورهای اسلامی بود. تمام مقالات ارائه شده، قبل از آغاز کنفرانس مورد بررسی و داوری قرار گرفتند. کمیته آکادمیک کنفرانس، بر مبنای گزارش‌های داوران، ۲۸ مقاله را انتخاب کرد که در مدت کنفرانس ارائه و مورد بحث و بررسی قرار گرفت.

مقالات و نقدهای ارائه شده در کنفرانس در چهار جلد منتشر شده‌اند. کتاب حاضر یکی از این چهار جلد است که به بررسی مهندسی مالی و مدیریت ریسک در مالیه اسلامی می‌پردازد. این کتاب فهرست تفصیلی از رهنمون‌های لازم برای مهندسی مالی را از دیدگاه اسلامی ارائه می‌کند و سپس به تشریح دیدگاه اسلام در خصوص قراردادهای آتی کالا، مشتقات، اختیارات و شرایط عقد قراردادهای مالی می‌پردازد. کتاب پیش رو همچنین برخی موضوعات عملی قراردادهای آتی و چگونگی به‌کارگیری آن در چارچوب اسلامی را مورد بررسی قرار می‌دهد و با پرداختن به دیدگاه‌های متفاوت در این زمینه، موقعیت کنونی مهندسی مالی و نیز چالش‌های پیش روی مهندسان مالی اسلامی را منعکس می‌کند. این کتاب به کاوش در ابعاد مختلف برخی قراردادهای اسلامی می‌پردازد که با قراردادهای آتی کالایی و پیمان‌های آتی، به‌ویژه در

1. Islamic Research and Training Institute (IRTI)

۲. Bahrain Monetary Agency (BMA): معادل بانک مرکزی در بحرین - م.

3. Islamic Finance

بخش کشاورزی زمینه‌های مشترک دارند. همچنین برخی تمهیدات قراردادی که از دیدگاه اسلام برای جابه‌جایی منابع از سوی بخش عمومی مجازند را بررسی می‌کند. علاوه بر این با تمرکز بر دو ویژگی سازگاری انگیزه و کارایی، به قیاس تحلیلی قراردادهای مبتنی بر بدهی و دارایی می‌پردازد. همه مسائل فوق برای ادامه رشد روزافزون صنعت تأمین مالی اسلامی از اهمیت اساسی و چشمگیری برخوردار است. امید آنکه متن حاضر مسیر توسعه محصولات مالی اسلامی نوظهور را در عرصه‌های مهم و اساسی فوق، هموار کند.

در روند جم‌آوری این کتاب از رهنمون‌ها و مساعدت‌های افراد زیادی برخوردار شدیم که اول از همه باید امتنان خود را نسبت به دکتر محمد عمر زبیر، رئیس کمیته اجرایی کنفرانس، اعلام کنیم که در روند برگزاری کنفرانس و انتشار مقالات آن، الهامات و رهنمون‌های ارزشمندی را ارائه کردند. از همه اعضای کمیته علمی کنفرانس، به‌ویژه رئیس این کمیته، دکتر محمد عمر چرا و داوران مقالات برای راهنمایی‌ها و نقدهای ارزشمندشان در بالا بردن کیفیت این مقالات سپاسگزاریم. برخی مقالات پس از کنفرانس و در سایه مباحث ارائه شده در کنفرانس، مورد بازبینی قرار گرفته‌اند. از همکاری صمیمانه تمام عزیزان مشارکت‌کننده در این فرایند کمال تشکر و سپاس را داریم. همچنین باید تشکر خود را نسبت به شیخ امان الحق، جلیل اصغر و سجاد قربان برای کمک‌های اجرایی و دقت موشکافانه‌شان در مطالعه پیش‌نویس متن و حصول اطمینان از صحت و سازگاری سبک و شیوه نگارش مقالات مختلف اعلام کنیم.

منور اقبال:

رئیس بخش بانکداری و مالیہ اسلامی
مؤسسه پژوهش و آموزش اسلامی.

طریق‌اله خان:

اقتصاددان بخش بانکداری و مالیہ اسلامی
مؤسسه پژوهش و آموزش اسلامی.